

STRATÉGIA PREVENČIE NÁSILIA V REZORTE ŠKOLSTVA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Eva SMIKOVÁ

Souhrn:

Metodické a legislatívne zabezpečenie, koordinátori prevencie, výchovní poradcovia, školskí psychológovia, kurikulum, preventívne a poradenské školské zariadenia, celoslovenské a regionálne projekty prevencie sociálnej patológie – ako súčasti stratégie prevencie násilia v rezorte školstva.

Výsledky prieskumu šikanovania uskutočneného v roku 2004/2005 v spolupráci Štátnej školskej inšpekcie a Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie.

KLúčové slová: násilie, šikanovanie, prevencia, prieskum šikanovania

O deťoch a mládeži sa dnes hovorí, že sú príliš orientované na seba, že sú stále agresívnejšie. Agresívne, násilné správanie, kde je subjektom alebo objektom dieťa sa v súčasnosti stáva aktuálnym problémom, s čím súvisia i zvyšujúce sa požiadavky spoločenskej praxe na odborné riešenie tejto problematiky.

Slovenská republika je stranou Dohovoru OSN o právach dieťaťa z roku 1989, ktorý sa hlási k myšlienkam Ženevskej deklarácie práv dieťaťa z roku 1924 a k Deklarácii práv dieťaťa prijatej Spojenými národmi v roku 1959, ako aj k ustanoveniam ďalších medzinárodnoprávných dokumentov. Tento dokument, ktorý SR ratifikovala v roku 1993 zdôrazňuje, že deti majú vzhľadom na svoju zraniteľnosť „nárok na zvláštnu starostlivosť o pomoc“. V prípade, že sa dieťa stane obeťou konfliktov, mučenia, zanedbávania, zlého zaobchádzania alebo vykorisťovania, štát je povinný zabezpečiť poskytnutie potrebnej starostlivosti pre zotavenie a sociálnu reintegráciu.

Násiliu voči deťom sa Ústava Slovenskej republiky a Listina základných práv a slobôd venuje len vo všeobecnej rovine. Priznáva základné ľudské práva a slobody všetkým ľuďom na území Slovenskej republiky v rovnakej miere.

Článok 41 Ústavy SR ustanovuje, že manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona, pričom článok zaručuje osobitnú ochranu detí a mladistvých. Deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva. Starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov, deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov len rozhodnutím súdu na základe zákona.

V právnom poriadku SR sa problematiky riešenia násilia voči deťom dotýka i Trestný zákon (140/1961 Zb.), okrajovo i Zákon o rodine (94/1963 Zb.) a iné.

Stratégia prevencie násilia a sociálno – patologických javov v rezorte školstva

- a) Metodické a legislatívne zabezpečenie
- b) Školy – koordinátori prevencie, výchovní poradcovia, školskí psychológovia

c) Kurikulum

d) Školské zariadenia - špeciálne výchovné zariadenia, zariadenia výchovnej prevencie, poradenské zariadenia, zariadenia náhradnej výchovy a pod.

e) Celoslovenské a regionálne projekty

a) Metodické a legislatívne zabezpečenie

Školská legislatíva sa uplatňuje v štátnych, aj v neštátnych, súkromných a cirkevných školách a školských zariadeniach.

Ministerstvo školstva SR (MŠ SR) v rámci Pedagogicko-organizačných pokynov (POP) pre školy a školské zariadenia a orgány štátnej správy v školstve (ako záväzné pokyny v rezorte) odporúča venovať náležitú pozornosť preventívnym aktivitám, ktoré predchádzajú sociálno-patologickým javom.

b) Školy – koordinátori prevencie, výchovní poradcovia, školskí psychológovia

Na každej škole bol ustanovený koordinátor prevencie sociálno-patologických javov, učiteľ - výchovný poradca a čoraz viac škôl má aj školského psychológa. Títo v oblasti riešenia problémových prípadov a tzv. rizikových detí spolupracujú najmä s pedagogicko-psychologickými poradňami a diagnostickými centrami.

c) Kurikulum

Vo výchovno-vzdelávacom procese ZŠ a SŠ je problematika etiky, ľudských práv, formovania právneho a občianskeho vedomia a etických noriem rozpracovaná v tematických celkoch predmetov občianska výchova, občianska náuka, náuka o spoločnosti, etická výchova a náboženská výchova.

d) Školské zariadenia

Problematikou prevencie sociálno-patologických javov a psychologickou pomocou deťom ako obetiam násillia, ale aj deťom – agresorom sa venujú v zmysle odbornej pomoci a starostlivosti psychologickkej, psychoterapeutickej a špeciálno-pedagogickkej školské zariadenia – špeciálne výchovné zariadenia a poradenské zariadenia (PPP a KPPP) a diagnostické centrá.

Poslaním zariadení náhradnej výchovy (reedukačný detský domov a reedukačný domov pre mládež) je výchova sociálne a mravne narušených detí, u ktorých boli zistené závažné nedostatky v sociálnej prispôsobivosti, v osobnostných vlastnostiach a charakterovom vývine, a ich výchova sa nedá zvládnuť v iných zariadeniach.

e) Celoslovenské a regionálne projekty

V rezorte školstva sa realizovali a realizujú viaceré špecifické preventívno-výchovné projekty v súlade s úlohami rezortu a vládou schválených dokumentov, ako i rôzne celoslovenské projekty a programy napr.: Olympiáda ľudských práv, Projekt Školy podporujúce zdravie (zapojených je vyše 2000 škôl a školských zariadení), Program Cesta k emocionálnej zrelosti, Program Rozvoja osobnosti žiaka (PROŽ), regionálne projekty, školské projekty, preventívno-výchovné programy pedagogicko-psychologických poradní.

Významným z hľadiska sledovanej problematiky je **Projekt prevencie šikanovania na základných a stredných školách v SR**. Projekt sa realizuje kontinuálne od šk.roku 2001/2002. Aktivity projektu:

- prieskum vo vybraných okresoch,
- pilotná fáza realizácie psychologickej intervencie v problémových triedach,
- vypracovanie metodických materiálov
- ujednotenie postupov škôl a školských zariadení a školenie učiteľov v rámci celého Slovenska.
- medializácia, letáčky pre rodičov, pre učiteľov,
- články v odbornej tlači.
- celoslovenský prieskum šikanovania na ZŠ a SŠ v šk.r.2004/2005,
- vydanie Metodického pokynu MŠ SR k šikanovaniu na školách a v školských zariadeniach, vydaním metodickej príručky pre odborných pracovníkov PPP,
- zapojenie sa do projektu OECD.

V druhom polroku šk. r. 2004/2005 sa v spolupráci Štátnej školskej inšpekcie a Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie uskutočnil **prieskum šikanovania na základných a stredných školách na Slovensku**. V prípravnej fáze boli vytvorené dotazníky pre žiakov a schéma riadeného rozhovoru pre riaditeľov. Z metodologického hľadiska sme museli brať do úvahy, že prieskum na škole bude vykonávať inšpektor v rámci svojej komplexnej činnosti a vzhľadom k tomu musí byť administrácia dotazníkov rýchla a jednoduchá. Celkovo bolo do prieskumu zapojených všetkých 8 krajov Slovenska a v nich 77 základných a stredných škôl. Vzhľadom k tomu, že celkový počet zozbieraných údajov Dotazníkov pre žiakov bol 5900, rozhodli sme sa o náhodný výber tretiny dotazníkov z každej zosnímanej triedy. Dotazníky boli administrované žiakom 6. a 8. ročníkov základných škôl a žiakom 1. a 3. ročníkov stredných škôl a riadený rozhovor bol uskutočnený so všetkými riaditeľmi škôl, v ktorých bola vykonávaná komplexná inšpekcia. Konečné zloženie prieskumnej vzorky, z ktorej bola uskutočnená následná kvantitatívna a kvalitatívna analýza je uvedené v tab.1a a v tab.1b.

Tab. 1a: Rozdelenie prieskumnej vzorky podľa pohlavia

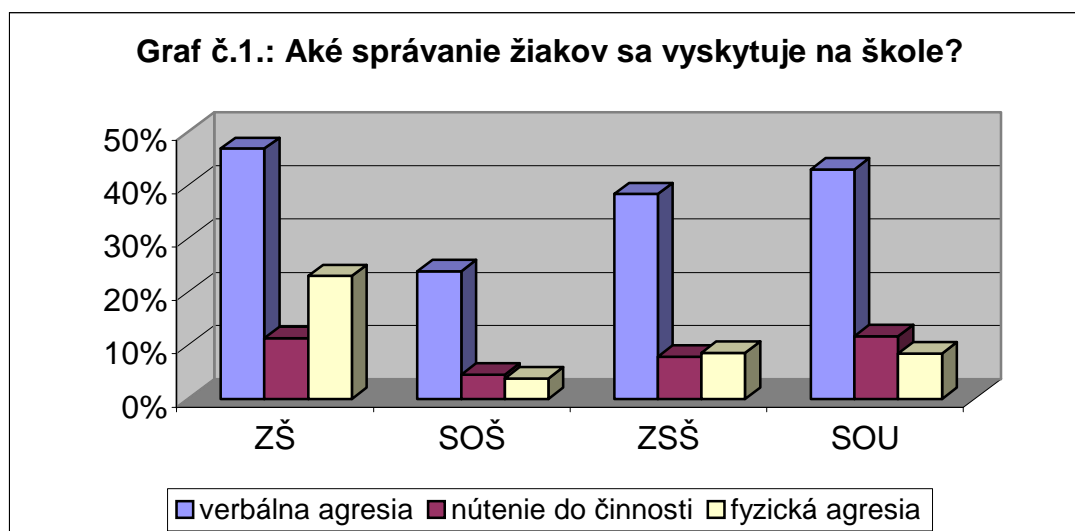
škola	Dievčatá		Chlapci		Spolu	
	počet	percent	počet	percent	počet	percent
ZŠ	736	46,41	850	53,59	1586	100
SOŠ	170	64,640	93	35,361	263	100
ZSŠ	144	51,61	135	48,39	279	100
SOU	82	33,20	165	66,80	247	100

Tab.1b: Rozdelenie prieskumnej vzorky podľa ročníkov

škola	6roč./1.roč.		8roč./3.roč	
	počet	percent	počet	percent
ZŠ	821	51,77	765	48,23
SOŠ	139	53,00	124	47,14
ZSŠ	157	56,27	122	43,73
SOU	125	50,61	122	49,39

V prvej otázke mali žiaci vybrať také **správanie žiakov, ktoré sa vyskytuje na škole**. Možnosť a/ zahŕňala: hrubé vulgárne nadávky, ironizovanie (zosmiešňovanie) druhého žiaka, vyhrážanie sa, ignorovanie, nerozprávanie sa. Súhrnne sme túto možnosť a/ pre pracovné účely označili ako **verbálna agresia**. Možnosť b/ zahŕňala: nútenie robiť činnosti, ktoré spolužiak robiť nechce (napr. nákup desiatej a pod.), branie vecí, ktoré patria niekomu inému, vymáhanie peňazí. Súhrnne sme túto možnosť b/ pre pracovné účely označili ako **nútenie do činnosti**. Možnosť c/ zahŕňala: kopanie do vecí, ničenie vecí, bitie po tvári, bitie po tele, kopanie do žiaka. Súhrnne sme túto možnosť c/ pre pracovné účely označili ako **fyzická agresia**.

Percentuálne zastúpenie jednotlivých volieb typov správania je znázornené na **grafe č.1**.

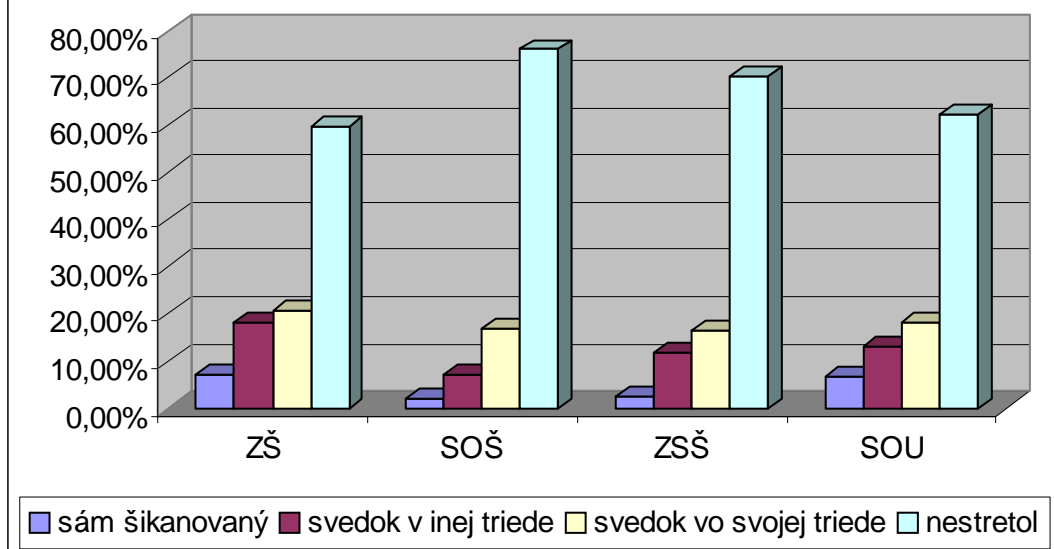

V druhej otázke: „**Stretol si sa na vašej škole so šikanovaním?**“ mali žiaci štyri možnosti odpovedí: a/ áno, ja sám som bol šikanovaný, b/ áno, bol som svedkom šikanovania žiakov v inej triede c/ áno, bol som svedkom šikanovania v našej triede, d/ nie. Rozloženie odpovedí podľa jednotlivých škôl vidíme v **tabuľke č.2** a na **grafe č. 2**.

Tab.č.2.: Stretol si sa na vašej škole so šikanovaním

	ZŠ	SOŠ	ZŠŠ	SOU
sám šikanovaný	7,19%	1,90%	2,51%	6,88%
svedok v inej triede	18,22%	7,22%	11,83%	12,96%
svedok vo svojej triede	20,55%	16,73%	16,49%	18,22%
nestretol	59,58%	76,05%	70,25%	62,35%

Graf č. 2.: Stretol si sa na vašej škole so šikanovaním?

Z uvedených údajov je vidieť, že najviac obetí šikanovania je na základných školách a stredných odborných učilištiach, rovnaký pomer čo do percentuálneho zastúpenia majú základné školy a stredné odborné učilištia aj v kategórii „svedok šikanovania“ a to tak vo svojej ako aj v inej triede.

V tretej otázke : „Ak si sa stretol so šikanovaním na vašej škole, komu si o tom povedal?“ mali žiaci možnosť voľby z 10 možných odpovedí (rodičom, triednemu učiteľovi, inému učiteľovi, riaditeľovi, psychológovi, kamarátovi, spolužiakovi, nikomu, inej osobe a so šikanovaním sa nestretol). U žiakov základných škôl ako naj dôveryhodnejšia osoba figuruje kamarát (17,97 %), rodič (14,44%) a triedny učiteľ (12,23%). U žiakov stredných škôl vo všeobecnosti je triedny učiteľ zastúpený v oveľa menšom percente odpovedí ako u žiakov základných škôl. Predpokladáme, že to môže byť v menšej „blízkosti“ vzťahov učiteľ – žiak na strednej škole, kedy z vývinového hľadiska dochádza k zmene vnímania autorít a ešte nie je vytvorený partnerský vzťah. U žiakov všetkých typov stredných škôl je to osoba kamaráta, ktorej sa žiaci zdôveria so šikanovaním. Kamarát môže slúžiť ako osoba, ktorej sa deti zveria so svojim problémom, ale nie je zodpovedný za riešenie situácie. Zaujímavým a zároveň znepokojivým zistením je, že žiaci stredných odborných učilíšť najčastejšie (17%) zo všetkých uvedených typov škôl uvádzajú, že sa so šikanovaním nikomu nezdôverili. Svedčí to o klíme týchto škôl, striedaní praktickej a teoretickej časti výuky, ktoré spomaľuje nadviazanie vzťahu učiteľ – žiak, založeného na dôvere.

Na základe analýzy výsledkov dotazníka pre žiakov podľa sledovaných ročníkov sme zistili niektoré **štatisticky významné rozdiely** medzi odpoveďami žiakov 6. a 8. ročníkov základných škôl. Viac ôsmakov ako šiestakov uviedlo, že boli svedkom šikanovania vo vlastnej, ale aj v inej triede, z čoho môžeme usudzovať, že vekové hľadisko hrá úlohu aj pri rozšírení šikanovania. Zaujímavým zistením je, ako vek detí ovplyvňuje voľbu osoby, ktorej sa zdôveria, ak sa stretnú so šikanovaním vo vlastnej škole. Staršie deti - ôsmaci sa oproti šiestakom viac zdôverujú kamarátovi. Naopak šiestaci oproti ôsmakom vyhľadávajú viac dospelé osoby (rodiča, triedneho učiteľa, iného učiteľa, riaditeľa). Tieto zistenia môžeme vysvetliť vývinovým hľadiskom, kedy menšie deti vnímajú dospelú osobu ako

spoľahlivú autoritu na zverenie sa so svojim problémom. Staršie deti viac vyhľadávajú kamarátov, možno aj po predchádzajúcej negatívnej skúsenosti s dospelými, ktorí problém neriešili k ich spokojnosti.

Na základe analýzy výsledkov dotazníka pre žiakov podľa sledovaných ročníkov sme zistili niektoré štatisticky významné rozdiely aj medzi odpoveďami žiakov 1. a 3. ročníkov stredných škôl.

Súčasťou prieskumu šikanovania na základných a stredných školách bolo aj uskutočnenie riadeného rozhovoru s každým riaditeľom školy, na ktorej sa vykonávala komplexná inšpekcia so zvýšenou pozornosťou zameranou na výskyt šikanovania.

Približne rovnaké percento riaditeľov základných a stredných škôl udáva, že problémy so šikanovaním rieši často. Najpočetnejšie je však zastúpená odpoveď b/ niekedy. Napriek tomu, že z tejto odpovede nedokážeme odčítať presnú frekvenciu riešených prípadov šikanovania, domnievame sa, že je dobré, ak sa v školách pripúšťa existencia tohto správania, pretože ako vidieť z odpovedí z Dotazníka pre žiakov toto správanie sa nevyskytuje „niekedy“, ale dalo by sa povedať, že je súčasťou každodenného života v škole.

Odpovede na štvrtú otázku **„Existuje vo vašej škole osoba, ktorej žiaci môžu dôverovať, o ktorej vedia, že za ňou môžu kedykoľvek prísť, aj s problémom šikanovania?“** sme kategorizovali podľa voľných odpovedí riaditeľov: výchovný poradca, triedny učiteľ, riaditeľ, zástupca riaditeľa, psychológ z pedagogicko – psychologickej poradne, špeciálny pedagóg, školský psychológ. Väčšina riaditeľov uviedla, že na škole existuje osoba, ktorej sa žiaci môžu zdôveriť s problémom šikanovania.

Zaujímavým zistením je, že riaditelia najčastejšie za „dôveryhodnú osobu“ uvádzali výchovného poradcu, ale v dotazníku pre žiakov sa pri podobnom type otázky vo voľnej odpovedi táto osoba nevyskytla ani raz. Myslíme si, že výchovný poradca sa spája u žiakov väčšinou s ich kariérovým vývinom a problémami súvisiacimi s výberom ďalšej školy, či práce. Ďalším zaujímavým zistením je, že riaditelia sami seba (24,68%) a v 7,79% aj zástupcu školy považujú za dôveryhodné osoby v problematike šikanovania. V Dotazníkoch pre žiakov žiaci v otázke č.3 pritom riaditeľ ako osoba, ktorej žiaci povedali, ak boli šikanovaní, sa na objavila len u približne 3% žiakov. Dôvodom môže byť, že žiaci vedenie školy vnímajú skôr ako autoritu, od ktorej majú odstup ako osobu, ktorej by sa mali zveriť s tak citlivým problémom ako je šikanovanie.

V prieskume sa potvrdilo, že šikanovanie je fenomén, ktorý je charakteristickým znakom sociálnej klímy na ZŠ aj SŠ. Najviac obetí šikanovania je na ZŠ a SOU. Najdôveryhodnejšou osobou, ktorej sa žiaci zdôverili, že boli šikanovaní, bola osoba kamaráta. Alarmujúce je zistenie, že pedagógovia nie sú pre žiakov dostatočne „dôveryhodné osoby“. Na SOU žiaci o svojom probléme so šikanovaním nepovedali dokonca nikomu. Vnímanie fenoménu šikanovania zo strany riaditeľov všetkých škôl zapojených do prieskumu sa líšilo od pohľadu žiakov.

Literatúra:

1. SMIKOVÁ, E. Short summary - Prevention of Bullying in Slovakia. In *ARION Final report*. Prague: Socrates national agency, 2006. s.29
2. SMIKOVÁ, E. *Niektoré výsledky prieskumu šikanovania na základných a stredných školách na Slovensku*. XXIV. Psychologické dny „Prožívání sebe a měnícího se světa“. ČPS, FF UP Olomouc, SPS SAV, Olomouc, 7.9. -9.9.2006

Kontakt na autora:

PhDr. Eva SMIKOVÁ

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

Západná 2

821 02 Bratislava,

E-mail: xvudpapb@savba.sk